

KUNST IN BEDRIJFSOPDRACHT

bedrijfspublicaties, kunstprofessionals en tegenstrijdige belangen

DG BANK en *Museum for the Workplace* (1995) van Clegg & Guttman in Frankfurt am Main

EA-Generali en *A Project in Two Phases* (1994-1995) van Andrea Fraser in Wenen

Trussardi en de ongetitelde installatie (2004) van Maurizio Cattelan in Milaan

*De waarlijk wijze treurt om de levenden, noch om de doden...
De Werkelijkheid die het heelal doordringt, is onverwoestbaar.
Niemand heeft de macht het Onveranderlijke te veranderen.
Men zegt, dat lichamen moeten sterven, maar Dat, wat het
lichaam bezit, is eeuwig. Het kan begrensd noch vernietigd worden.
Daarom moet gij strijden...*

Uit het Lied van de Verhevene

Inhoud

1. INLEIDING.....	5
1.0. Kunst in gebruik door bedrijven: een historisch overzicht	10
Manipulatie van publieke opinie	10
Bloei in de jaren tachtig en negentig	13
Maatschappelijk verantwoord ondernemen	16
Marketingdoeleinden: <i>corporate cultuurbeleid</i>	17
Alibi-functie en de kredietcrisis	20
1.1. Ontstaan van een discours over kunst van bedrijven	24
‘Ideologie van esthetische autonomie’: een veelgebruikte bedrijfsstrategie	24
Komst van kunstprofessionals.....	27
Bedrijfspublicaties over kunst.....	30
1.2. Implicaties van een discours over kunst van bedrijven	35
Tegenstrijdige belangen	35
Ontbrekende nuance	35
Maatschappelijk debat en achtergrondfeiten	37
Lacunes in voorgaande studies	44
1.3. Casestudies en methode van aanpak	52
Drie in bedrijfsopdracht gemaakte kunstwerken.....	52
‘Pièce de résistance’.....	54
De bedrijfsopdrachten als exemplarisch voor hun tijd	55
Historische reconstructie van toenmalige bedrijfscontext	59
2. OP DE WERKVLOER BIJ FRANKFURTER DG BANK: <i>MUSEUM FOR THE WORKPLACE</i> (1995) - CLEGG & GUTTMANN.....	66
2.0. Medewerker als gedroomde curator	67
Bedrijfsportretten.....	67
Publieke aandacht	68
<i>Museum am Arbeitsplatz</i>	68
Beeldvorming via DG BANK boekje en catalogus.....	69
Focus op artistiek inhoudelijke oorsprong	70
Aandacht voor het werk in andere publicaties	75
Overgenomen beeldvorming.....	75
2.1. Ontnuchterende illustratie van het wensdenken	79
Nieuw bedrijfsimago.....	79
<i>Controversy Corridor</i> ter inspiratie	82

Aanbodgestuurd verzamelbeleid	84
Vrije hand aan kunstprofessional Luminita Sabau	87
Onveranderde bedrijfshiërarchie	89
Selectie van gefotografeerde objecten.....	91
Pseudo-etnografie van de werkvloer.....	96
<i>Museum am Arbeitsplatz</i> bijna verdwenen.....	100
Conclusie.....	102
3. IN EA-GENERALI'S WEENSE TENTOONSTELLINGSRUIMTE: <i>A PROJECT IN TWO PHASES</i> (1994-1995) – ANDREA FRASER	106
3.0. Zelfkritiek als hoogste waarde.....	107
Kunst als dienstverlening.....	107
EA-Generali's kunstpraktijken door de ogen van Andrea Fraser	108
Eerste golf van reacties in kranten en tijdschriften.....	116
Beeldvorming via Generali Foundation catalogus.....	120
Tweede golf van reacties in boeken	121
Derde golf van reacties: de opdracht als toonbeeld van de juiste mentaliteit.....	124
3.1. Omissie in de berichtgeving	129
Onvoldoende aandacht voor bedrijfsmatige context.....	129
Heterotoop karakter van openbaar toegankelijke bedrijfsruimte	133
Het principe van zakelijke bestuurlijkheid.....	138
Kunstadviscommissie	140
Zelfbestuur.....	143
Sabine Breitwiesers toegeëigende kunstprofessie.....	149
Andrea Frasers onderschatting van <i>constituent power</i>	151
Conclusie.....	155
4. OP HET DOOR TRUSSARDI INGENOMEN MILANEES STADSPLEIN: ONGETITELDE INSTALLATIE (2004) - MAURIZIO CATTELAN	158
4.0. Mediaspektakel.....	159
In de stedelijke buitenruimte	159
Inspelend op cultureel erfgoed	160
Uitgeroepen tot publieke noodzaak	162
Opgeklopte mediabelangstelling.....	164
Rellerige reputatie	166
Protestactie bezien vanuit Trussardi.....	167
Raadselachtige intenties.....	170
Steunbetuigingen uit bevriende kunstscene	171

Onschadelijk gemaakte kritiek.....	174
Gekaderd als een zaak van internationaal belang.....	175
4.1. Obscuriteit ten dienste van commercie en kunstmarkt.....	178
Dalende winsten.....	178
Naar voorbeeld van Prada.....	179
Grote zichtbaarheid in de stad.....	181
Stealth marketing in de buitenreclame.....	183
<i>Spinning stories</i>	185
Afspraken met het stadsbestuur.....	187
Figuratieve beeldtaal.....	188
Maurizio Cattelan en Massimiliano Gioni's doorlopende werkrelatie.....	190
Obscuur blijven als doelbewuste strategie.....	192
Inaccurate historische verwijzingen en interpretaties.....	195
Geen 'subtiel iconodasme'.....	197
Obscure kunst goed te vermarkten.....	202
Privaat gedomineerde kunstscène.....	206
Buitensluiting.....	210
Conclusie.....	214
5. CONCLUSIE: NUANCERING VAN HET DISCOURS OVER KUNST IN BEDRIJFSCONTEXT.....	218
Bedrijfspublicaties over kunst.....	219
Kunstprofessionals en tegenstrijdige belangen.....	222
Eenzijdige benadering: enkel vanuit artistiek inhoudelijk oogpunt.....	224
Bedrijfsruimten gezien als 'publieke' ruimten.....	225
Drukkende invloed van marketingstrategie en kunstmarkt.....	226
Mogelijk vervolgonderzoek.....	227
Bronnenmateriaal.....	229
Samenvatting.....	258
Summary.....	260
Woord van dank.....	262
Bijlage. Afbeeldingen.....	264